

# Ekonomporträttet

LARS MAGNUSSON

## Anders Nordencrantz

I efterhand förefaller 1760-talet ha varit en vattendelare i Frihetstidens politiska liv. Under detta decennium faller hattarna, den av de två stora partigrupperingarna som stod inöverande större godsägare, affärsvärld och handelsverksamhet nära. Istället tillträder mösspartiet hos vilket man istället hittar företrädare för de lågadliga ämbetsmannaintressena samt jordbrukare och handlare i mindre skala. I skottgluggen för kritiken mot hattarna stod inte bara det misslyckade tyska fältåget i början av decenniet utan också dess allmänna ekonomiska politik. Inte minst manufakturpolitiken kritiserades starkt. Enligt kritiker inom och utom mösspartiet hade det omfattande stötet till manufakturerna allt sedan 1739/40 års riksdag mest lett till ett slöseri med allmänna medel på industriprojekt som var dömda att gå under. Hattarna kritiserades också för den snabba inflationen under perioden. Många menade att denna var en direkt effekt av slöseriet, de överdrivna förhoppningarna om en svensk industrialisering på kort sikt som skulle ersätta utländsk import samt det

otillbörliga gynnandet och smörjandet av vissa ledande hattar inom Skeppsbroadeln. Skandaler kring sådant som stöttes och blöttes i den tidens "affärer" gjorde mycket för att skada hattarna och pekade mera allmänt på en omfattande korrup-tion.

En av de ledande i kritiken mot den förda hattpolitiken var bruksägaren och kommerserådet Anders Nordencrantz (1697–1772). Detta var så mycket mera allvarsamt som Nordencrantz tidigare ansetts stå hattarna nära. I pamfletter och i mera digra verk gick han till storms mot den förda politiken. Här hävdade han att inflationen hade framskapats av "brottsliga spekulanters manipulationer", av "hemliga operationer" eller "Enskilde Intressens Befordring" (Heckscher [1949], s 779ff, Magnusson [1989]).

I diskussionen vände sig Nordencrantz dels mot den ortodoxa uppfattningen att penningvärdets fall var en konsekvens av en svensk "undervikt" i handelsbalansen, dvs i grund och botten mot den av de klassiska merkantilisterna så omhuldade teorin om en positiv handelsbalans. Genom detta ifrågasatte han naturligtvis också hela grundvalen för hattarnas förda ekonomiska manufakturpolitik som byggde på föreställningen om en sådan "undervikt", dvs negativ handelsbalans. Men i lika hög grad polemiserade han mot do-

*Docent LARS MAGNUSSON är verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.*

centen och sedermera professorn i Uppsala Pehr Niclas Christiernins uppfattning att den rådande inflationen var en effekt av en alltför snabbt ökande sedelstock. Det var inte penningmängden *i sig* – i enlighet med någon typ av kvantitetsteoretiskt resonemang – som var skuld till de stigande priserna och försämrade växelkurserna. Orsaken låg enligt Nordencrantz främst i den vidlyftiga penningstockens *användning*. Men hur detta gick till hade han svårt att förklara. Självfallet kunde kortsiktigt spekulerande i penningvärdets fall hjälpa till att förvärra inflationsbrasan. Men att detta också skulle vara inflationens långsiktiga orsak låter uppenbarligen mindre trovärdigt – åtminstone så här i efterhand. Samtiden tycks dock beredvilligt ha lyssnat och Nordencrantz analys väckte starkt gensvar (se Nordencrantz [1761], [1762], [1767] [1771], Magnusson [1989], s 11ff, Heckscher [1949], s 480, 779ff).

Att Nordencrantz här i hög grad var färgad av egna erfarenheter står utom allt tvivel. Själv hade i samband med försäljningen av sina bruk i Roslagen på 1750-talet hamnat i gapet på en av de firmor som särskilt hade pekats ut som korruperade intressenter i det hattska regementet, handelshuset Jennings och Finlay. Genom att inte utbetala köpeskillningen för bruken under en följd av år hade detta handelshus genom en kopare som troligen var dess egen bulvan gjort en betydande inflationsvinst på Nordencrantz bekostnad (Magnusson [1989], s 13).

### Synen på Nordencrantz

Eftervärldens syn på Nordencrantz har i hög grad färgats av detta i långa stycken dåligt genomförda generalangrepp mot hattarnas inflationspolitik som mynnade ut i en minst sagt grumlig analys av de bakomliggande orsakerna. Inte minst Eli Heckscher betraktar honom som en skral tänkare med en uppblåst uppfattning om

sin egen betydelse. Enligt Heckscher manifesterade han i sina pretentiöst upplagda skrifter mest "...sitt över alla bräddar strömmande behov av att föra sin vishet till torgs" (Heckscher [1949], s 769). I valet mellan Christiernins mera kyliga och analytiska läggning och Nordencrantz mångordiga men samtidigt också mycket lärda exposéer står Heckscher otvivelaktigt på den förstnämndes sida.

Men detta är till viss del orättvist. Hos äldre nationalekonomiska idéhistoriker som Petander och Schauman framhålls ändå Nordencrantz stora förtrogenhet med en allmäneuropeisk idédebatt liksom hans konsekventa frisinne som märks redan i det merkantilistiskt präglade förstlingsverket, *Arcana Oeconomiae et Commercii* [1730] (Schauman [1910], s 72, Petander [1912], s 134f). Han var otvivelaktigt en de mest konsekventa svenska debattörerna och skribenterna som verkade i upplysningens anda (Brolin [1953], 363ff). När det gäller den omfattande naturrättsliga debatt som pågick under decenniet ute i Europa var han väl påläst och långt mera insatt än de flesta svenskar vid samma tid. Framför allt är det också i denna mening som han fortfarande har intresse för modernt ekonomiskt tänkande. För någon analytiker eller modellbyggare av större rang var han knappast. Inte heller var han någon renodlad ekonom i vår betydelse av ordet. Men några sådana fanns knappast ännu trots att ämnet fått lärostolar i Uppsala (1741), Åbo (1747) och Lund (1750). Som akademisk disciplin karakteriserades det främst av ett hopkok av främst praktisk ekonomi (hushållsvetenskap) och juridik (näringslivslagstiftning etc). (Se Liedman [1986].)

Men Nordencrantz stod helt utanför detta. Hans insats var främst kritiken av den gamla auktoritära merkantilistiskt präglade politiken med dess starka inslag av näringstvång och ofrihet. Hans alternativ har ibland kallats "reformmerkantilistiskt" men i långa stycken framträder det som betydligt radikalare än så (Petan-

der [1912], s 134f). I många avseenden förebådar han den syn som Anders Chydenius – för övrigt i hög grad påverkad av Nordencrantz – något senare bl a skulle presentera i *Den Nationella Winsten* [1767]. På detta sätt är han också en länk över till det mera liberala synsätt som – även i Sverige – börjar vinna insteg och som forknippas med Adam Smiths namn. Nordencrantz ger en av de idéhistoriska nycklarna till hur denna övergång skall förstås och analyseras.

### Verksamhet och liv

Nordencrantz föddes år 1697 i Brunflo socken i Jämtland under det betydligt mera rustika namnet Bachmansson. Fadern var kronofogde men lyckades svinga sig upp till en ställning som affärsman och borgmästare i Sundsvall. Efter att ha varit medhjälpare i faderns affärsrörelse begav sig den unge Anders via kortare vistelser i Norge och Irland till London. När han återkom till Sverige vid mitten av 1720-talet ägnade han sig åt faderns affärsrörelse men också åt författande. Dessa senare mödor utmynnade i verket *Arcana Oeconomiae et Commercii* som till sist utkom 1730 efter ett envist förhållande av de svenska censurmyndigheterna – men då delvis i stympt skick. År 1726 blev Nordencrantz vald som Sundsvallsborgarnas representant till ståndsriksdagen och på hösten 1727 tillträdde han en befattning som svensk konsul i Lissabon. Han stannade borta flera år men återkom 1736 då han genom giftermål lyckades förvärva en betydande förmögenhet och slog sig då ned som brukspatron på Skebo och Ortala bruk i Roslagen (Magnusson [1989], Heckscher [1949], s 769ff, Lindroth [1978], s 102ff).

Som privatdebattör och brukspatron deltog Nordencrantz under 1740-talet i diskussionen om den svenska järnhantlingens uppräckning. Han förespråkade främst inrättandet av ett järnkontor som skulle tillvarata de svenska brukens in-

tressen och sälja dess produkter. Men det kontor som till sist kom till stånd 1747 kom inte alls att spela en sådan självständig roll som Nordencrantz tänkt sig. Fortfarande var den svenska bruksnäringen i händerna på de stora köpmännen, främst den stockholmska Skeppsbroadeln. Istället kritiserade han nu Järnkontoret och kom i allt högre grad i motsatsställning till den förda hattpolitiken som vi nyss sett. År 1747 utnämndes han till kommerseråd och efter att han sålt sina bruk vid mitten av 1750-talet (enligt egen åsikt till underpris som vi såg!) började han nu på allvar blanda sig i den politiska och ekonomiska debatten. Han blev en slags professionell debattör och skribent. Som initiativtagare till den sk Nordencrantzka växelberedningen under riksdagen 1760–62 deltog han i räfsten på hattarna och deras "brottsliga" inflationspolitik (Malmström [1900], s 46ff). Det arbete som han skrev i samband med detta [1759] är otvivelaktigt hans kanske mest centrala och innehåller vid sidan av en vittomspännande kritik av hattpolitiken också viktiga element av en mera generell kritik som förebådar ett brott mot ett tidigare merkantilistiskt synsätt. Även vid följande riksdagar var han aktiv och han blev år 1765 medlem i sekreteta utskottet och bankodeputationen. Och bara några dagar före sin död i juli 1772 gick han åter skriftligen till våldsamt angrepp mot "växelryttarna" och de "brottsliga spekulanterna". Att denna hans syn på korruption faktiskt bottnade i en bestämd samhällssyn kommer vi att se längre fram.

### Nordencrantz som merkantilist

Nordencrantz debutverk från år 1730, *Arcana Oeconomiae et Commercii*, är ett förstlingsverk också i så måtto att det är det första större arbete rörande ekonomiska frågor på det svenska språket. Till sammans med Anders Berchs år 1747 utkomna lärobok är detta verk Frihetstidens enda försök att åstadkomma en bre-

dare syntes och behandla de ekonomiska frågorna i mera principiella termer. Äldre svenska doktrinhistoriker har karakteriserat verket som i huvudsak merkantilistiskt till sitt innehåll (Petander [1912], s 17f, Schauman [1910], s 68ff). Det är dock en sanning med modifikation och beror på vad man menar med "merkantilism". Nordencrantz förväxlar *inte* pengar eller mynt med rikedom och är *inte* någon entydig anhängare av doktrinen om den positiva handelsbalansen. Visserligen kan inte en inländsk handel föröka kakan vilket en utländsk kan göra, menar han. Genom utrikeshandeln får ju kungen sin tull, köpmannen sin frakt och nationella kapitalet kan under gynnsamma förhållanden tillta "i gemen uti pris och värde". Men ett lands rikedom består i första hand av dess "afvel", hävdar han. Detta består i sin tur antingen av "naturliga" eller "tillvärkade" ting såsom manufaktur, vetenskaper, konster, jordbruksprodukter eller sjömän, soldater och örlogsflottor. Han hävdar alltså *inte* att handeln står före alla näringar utan menar tvärtom att manufakturer är det primära om man eftersträvar ökat välbefinnande för en stat och dess folk (Nordencrantz [1730], s 45ff). Till sist är han *inte* heller någon entydig anhängare av satsen som ofta kopplas samman med ett merkantilistiskt synsätt att nationens rikedom består av en mängd fattiga. Visserligen förutsätter nationens förkovran en starkt ökad folkmängd – något som han liksom de samtida tyska merkantilisterna eller de brittiska politiska aritmetikerna anser bör vara den ekonomiska politikens ledstjärna. Men han vänder på resonemanget och hävdar att en sådan ökad befolkning i sin tur förutsätter inrättandet av manufakturer på bred front och ett utvecklande av arbetsdelning och specialisering som i England vilket han ser som ett föregångsland (Nordencrantz [1730], s 213ff).

I vilken mån Nordencrantz bör uppfattas som merkantilist kan alltså ifrågasättas. Däremot är det alldeles klart att han

i *Arcana* fortfarande är en anhängare av omfattande regleringar inom ekonomin – främst för att befrämja manufakturerna och de borgerliga näringarnas förkovran. För detta ändmål bör bondehandel och hemslöjd som motverkar ökad specialisering och arbetsdelning förbjudas, anser han (Nordencrantz [1730], s 134ff). Han går till och med så långt att han föreslår att söner till handelsmän och borgare skall tvingas att stanna inom faderns näring för att inte kapital och erfarenheter skall gå till spillo (Nordencrantz [1730], s 61ff). Å andra sidan hävdar han att vissa regleringar bör upplösas som hindrar nödvändig modernisering och industriell utveckling, främst skråväsendet (Nordencrantz [1730], s192ff).

Som en röd tråd genom *Arcana* löper alltså en stark tilltro till de borgerliga näringarnas förkovran som en yttersta förutsättning för den svenska nationens tillväxt och lycka. Trots sina många upprepningar och oklarheter i detaljer är det ett första ambitiöst försök på svensk botten att diskutera villkoren och principerna bakom ekonomisk modernisering och tillväxt. Att Nordencrantz är väl förtrogen med den samtida internationella debatten står alldeles klart. Han citerar ofta både Pufendorf, Temple, Mandeville och Malebranche – men kanske flitigast Davenant som uppenbarligen varit en stor inspirationskälla. Och liksom denne bör alltså Nordencrantz utan tvivel placeras bland reformmerkantilisterna. Han står uppenbarligen redan i sitt inledningsverk långt ifrån de mera traditionella merkantilisterna.

### Övergången till ett mera liberalt betraktelsesätt

De ledande svenska hattpolitikerna och deras företrädare under Frihetstiden omfattade åsikten att en noggrann ekonomisk planering var en förutsättning för tillväxt och utveckling. Detta var i sin tur en förutsättning för att, som det hette, ge-

nom fredliga medel vinna Sveriges stormaktställning åter efter olycksödet i det Stora nordiska kriget. Ekonomiprofessorn i Uppsala, Anders Berch, liksom de ekonomiska debattörerna J F Kryger och Edward Runeberg delade alla uppfattningen att näringsfrihet och minskade regleringar bara skulle leda till kaos och ruin för många enskilda näringsidkare (Heckscher [1949], s 826ff, Magnusson [1987], [1989], Liedman [1986]). Att ekonomin hade viss självläkande kraft om den fick vara i fred var inget tungt vägande argument, hävdade man. Varför gå en krokig väg när man kunde gå en rak, menade t ex Berchs lärjunge Låstbohm (Låstbohm [1754]).

Det var denna syn som mer och mer – främst från 1760-talet – började att ifrågasättas. Otivelaktigt fick denna kritik sitt högsta uttryck hos Anders Chydenius som av Carl Uhr till och med utnämns till en nordisk föregångare till Adam Smith (Uhr [1963]). Men som vi sett bör också Nordencrantz nämnas i detta sammanhang. I flera av hans större verk finns partier som direkt tar upp en kritik av den gällande regleringspolitiken och som förespråkar ökad frihet. Den mest samlade kritiken finns dock i en kortare skrift från 1756 där Nordencrantz går i polemik mot dåtidens kanske mest envise förkämpe för ekonomisk reglering och omfattande planering av det ekonomiska livet, manufakturdirektören Eric Salander. Orsaken till den rådande folkbristen och den utbredda fattigdomen låg huvudsakligen i de regleringar, privilegier och förbud som kännetecknade den förda politiken, menade Nordencrantz. Med tanke på de omfattande regleringarna vore det inte konsekvent att också gå ett steg vidare: "Ja på det allting måtte få en rätt proportion, och Ämbetsmän få fyllest syssla...torde ock då finnas nödigt at, under Ämbets-mäns inseende och styrsel, genom lag fastställa, huru mycket hvar och en år eller dag äta och dricka bör" (Nordencrantz [1756], s 31f).

Men det är knappast denna kritik som gör Nordencrantz särskilt intressant. Eftersom han var väl insatt i den internationella debatten kunde han här använda argument som vid det här laget var väl kända. Det är snarast Nordencrantz starka konsekvens – hans *generella* kritik av näringsregleringarna – samt hur han kommer fram till denna uppfattning som är det mest intressanta. Här spelar hans allmänna politiska och naturrättsliga uppfattning en grundläggande roll. Inte minst påvisar Nordencrantz exempel den starka inverkan som den allmänpolitiska och naturrättsliga debatten hade för ekonomiämnets utveckling under 1700-talet fram till Smith. Detta är något som betonas på ett internationellt plan – främst den skotska naturrättsliga diskussionens betydelse (Hume, Hutcheson osv) för Smith – men som när det gäller Sverige också klart kan beläggas för den väl påläste Anders Nordencrantz (Hont-Ignatief [1983], Haakonsen [1981], Winch [1978] och Campbell-Skinner [1982]).

## Naturrätt och ekonomi

Att den debatt som fördes kring Naturrätten under 1700-talet hade en central betydelse för Nordencrantz framgår i rader av hans verk. Sin berömda skrift riktad till riksdagens öppnande 1760 [1759] inleder han t ex med en hundra sidor lång exposé om samhällets ursprungshistoria, samhällskontraktets ursprung och karaktär samt presenterar i detta sammanhang även en antropologi om människan (Magnusson [1989], s 16ff). Han för en kritisk diskussion av de olika författarna inom naturrättstraditionen: Grotius, Hobbes, Pufendorf, Montesquieu, Hume, Sidney och Rousseau. Han tar avstånd både från Rousseaus naiva syn på det ursprungliga stadiet som något gott och upphöjt liksom från Montesquieus enkla kontraktsfilosofi. Det som Nordencrantz sätter i stället hämtar han till stora delar från den skotska upplysningstraditionen men med

ingredienser också från t ex Pufendorf och Hobbes. Liksom Hume betonar han att människor är utrustade med en rad drifter och egenskaper som de söker tillfredsställa. Till skillnad från många av de äldre kontraktsteoretikerna menar han att mänsklig sociabilitet är en sådan drift. Den finns redan i det ursprungliga stadiet och skapas inte först genom samhällskontraktet – här ekar utan tvivel influenserna från Pufendorf. För Nordencrantz har detta viktiga konsekvenser. Att *sociabilitas* är en medfödd egenskap betyder att det sociala samhället inte innebär att människorna måste ge upp delar av sina naturliga passioner för att ingå i samhället och bli sociala – något som mera konservativa "merkantilister" som Berch och Kryger tänkte sig (Magnusson [1989]). I enlighet med Hume menar istället Nordencrantz att det är i samhället som människorna lever ut sina passioner och drifter – på gott och ont (Nordencrantz [1759], s 1ff).

Den centrala frågan i de flesta av Nordencrantz skrifter är hur dessa passioner skall kunna förenas med det allmänna bästa – den fråga som ständigt upprepas från Mandeville till Smith. Ett samhälle som förtrycker de naturliga passionerna (till liv, innehav av egendom, sociabilitet etc) är inget bra samhälle, slår han fast. Sämst i detta sammanhanget är det despotiska enväldet men också den typ av oligarkiskt styre som han anser existerar i Sverige förkastas. Bara i en stat med demokratiska och konstitutionella utgångspunkter finns förutsättning för en sådan förening, menar han (Nordencrantz [1767] II, s 70ff). Korruptionen hotar där fåstyre förerkommer. Denna tanke på korruption som ett alltid närvarande och smygande gift som hotade samhället var ett allmänt ledmotiv i periodens politiska debatt. Inte minst Nordencrantz äldre inspirationskälla bland ekonomerna, Charles Davenant, var påverkad av ett sådant tänkande (Pocock [1975], s 437).

Frågan hade även en motsvarighet på

det ekonomiska planet, menade Nordencrantz. Det enda verkliga motgiftet mot korruption var en borgerlig ordning som vilade på många självständiga brukare, entreprenörer och industriella producenter. Med en sådan ordning skulle korruption kunna undvikas. När dessa sökte tillfredsställa sina enskilda drifter genom enkelt och idogt arbete ledde detta till det allmännas bästa. Även om en sådan ordning inte innebär något absolut hinder mot korruption ger den ändå det bästa möjliga skyddet (Nordencrantz [1767] II, s 76ff). I denna diskussion framträder en ganska mörk syn på mänsklighet och samhälle hos Nordencrantz men också spår av den skeptiska och psykologiskt realistiska syn som t ex karaktiserar Hume. Det är också tydligt att hans lösning av problemet med att förena passionerna med det allmänna bästa är mycket likartat den som Hume formulerade och som Adam Smith tillämpade i *Theory of Moral Sentiments*. Att detta i sin tur skulle leda vidare både till *Den Nationella Winsten* (Chydenius) och *Wealth of Nations* (Smith) var kanske bara följdriktigt.

## Ekonomisk diskussion under Frihetstiden

Den ekonomiska diskussionen under Frihetstiden var både omfattande och bred och den har funnit många uttolkare. Eli Heckscher som i första hand var ute efter de analytiska nyvinningarna hade inte mycket fördelaktigt att säga om tidens ekonomiska tänkande (med undantag av Christiernin, E Runeberg och Chydenius). Andra har varit mindre anakronistiska i sitt angreppssätt och velat se dess insats mot bakgrund av periodens allmänna förutsättningar. De har då också främst betonat den praktiska grundvalen för det ekonomiska tänkandet under denna period och hur "merkantilistiska" eller "reformmerkantilistiska" åsikter oftast motiverades av sociala intressen. Se-

nast har en sådan syn utvecklats av Liedman [1986] och Lönnroth [1985].

Mot denna bakgrund visar fallet Nordençantz flera intressanta saker.

För det första är han självfallet föga intressant om vi i den ekonomiska idéhistorien främst söker efter hur en given analytisk apparat har växt fram – Joseph Schumpeters "verktygslåda". Däremot är han i högsta grad intressant om vi anlägger ett brett perspektiv på doktrinhistorien och föreställer oss att relevansen av denna analysapparat också har sin utgångspunkt i ett – skiftande – ideologiskt och vetenskapsteoretiskt ramverk. För det andra visar Nordençantz exempel hur nära den politiska, moralfilosofiska och naturrättsliga debatten under 1700-talet var sammankopplad med det under samma sekel framväxande ekonomiämnet. Detta har förvisso visats på utländsk botten tidigare men förtjänar att lyftas fram även i detta sammanhang.

För det tredje framträder här klart hur 1700-talets ekonomiska tänkande förtjänar att tas på allvar även intellektuellt sett. Framför allt kan det inte bara ses som en rationalisering av klass- eller andra särintressen. Det har utan tvivel även sin grundval i olika intellektuella traditioner och begreppsapparater som leder till olika sätt att närma sig ekonomiska problem och tolka fakta och sammanhang. De måste helt enkelt förstås i sitt diskursiva sammanhang för att använda ett modernt uttryck (Magnusson [1987a]). Självfallet gäller detta också senare riktningar inom ekonomiämnet. Nordençantz kanske största förtjänst är att han klargör detta så tydligt för oss.

## Referenser

- Brolin, P-E, [1953], *Hattar och mossor i borgarståndet*. Uppsala.
- Cambell, RH & Skinner, AS, [1982], *Adam Smith*. Croom Helm, London.
- Haakonsen, K, [1981], *The Science of a Legislator: The Natural Jurisprudence of David Hume and Adam Smith*. Cambridge U P, Cambridge.
- Heckscher, EF, [1949], *Sveriges ekonomiska historia sedan Gustav Vasa, II.2*. Stockholm.
- Hont, I & Ignatief, M, (red) [1983], *Wealth and Virtue: The Shaping of Political Economy in the Scottish Enlightenment*. Cambridge U P, Cambridge.
- Liedman, S-E, [1986], *Den synliga handen*. Stockholm.
- Lindroth, S, [1978], *Svensk lärdomshistoria: Frihetstiden*. Stockholm.
- Låstbohm, J, [1754], *Nödvändigheten af Näringsmedlens Jemnwigt uti et samfund*. Uppsala.
- Lönnroth, J, [1985], *Minervas uggla*. Stockholm.
- Magnusson, L, [1987], "Mercantilism and 'reform'-mercantilism: the rise of economic discourse in Sweden during the eighteenth century". *History of Political Economy*, Vol 19, Nr 3.
- Magnusson, L, [1987a], The Language of Mercantilism, i Lowry, T, (red), *Pre-Classical Economic Thought*. Kluwer, Boston.
- Magnusson, L, [1989], "Korruption och borgerlig ordning. Naturrätt och ekonomisk diskurs i Sverige under frihetstiden". *Uppsala Papers in Economic History*, Nr 20
- Malmstrom, CG, [1900], *Sveriges politiska historia 1718-1772, V*. Stockholm.
- Nordençantz, A, [1730], *Arcana Oeconomiae et Commercii*. Stockholm.
- Nordençantz, A, [1756], *Påminnelser wid Manufactur-Commissarien Eric Salanders så kallade Genväg til Slögder...* Stockholm.
- Nordençantz, A, [1759], *Til Rikets Höglofl. Ständer församlade wid Riksdagen år 1760*. Stockholm.
- Nordençantz, A, [1761], *Sannolikheter ofta ogrundade och äfven ledande till willfarelse...* Stockholm.
- Nordençantz, A, [1762], *Åtskillige Memorialer angående Myntet och Waxel-Coursen*. Stockholm.
- Nordençantz, A, [1767-8], *Bekymmerslosa stunders menlösa och Owäldne Tankar om de Betydande Anmärkningar som af en hedervard Landtman...kallas Tankar om Yppighet och Ofwerflöd*. Stockholm.
- Nordençantz, A, [1771], *Interims Anmärkningar wid Professor Christiernus Stämning...* Stockholm.
- Petander, K, [1912], *De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige*. Stockholm.
- Pocock, J, [1975], *The Machiavellian Moment*. Princeton.
- Schauman, G, [1910], *Studier i frihetstidens ekonomiska litteratur*. Helsingfors.
- Uhr, CG, [1963], *Anders Chydenius 1729-1803: A Finnish predecessor to Adam Smith*. Åbo.
- Winch, D, [1978], *Adam Smith's Politics: An Essay in Historiographic Revision*. London.